

ZAMONAVIY O'ZBEK TELEJURNALISTIKASIDA BOSHLOVCHINING NUTQIY PORTRETI: LINGVISTIK KOMPETENSIYA VA PSIXOLOGIK YONDASHUV STRATEGIYALARI ("Ayolqalbi" ko'rsatuvi misolida)

Ulug'ova Muborak Kamolovna

O'zbekiston Jurnalistika va ommaviy kommunikatsiyalar universiteti magistranti

MAQOLA MALUMOTI

ANNOTATSIYA:

MAQOLA TARIXI:

Received: 19.03.2026

Revised: 20.03.2026

Accepted: 21.03.2026

KALIT SO'ZLAR:

*kommunikativ
moslashuv, diskurs-
tahlil, empatiya, nutqiy
portret, o'zbek
telejurnalistikasi,
psixolingvistika,
teleboshlovchi.*

Ushbu maqolada zamonaviy o'zbek telejurnalistikasida boshlovchining nutqiy portreti lingvistik va psixologik yondashuvlar sintezi asosida tahlil qilinadi. Tadqiqot obyekti sifatida "Milliy TV" telekanalining "Ayolqalbi" ko'rsatuvining to'rtta soni — Ra'no Yarasheva, Barchin G'afurova, Mahliyo Asqaraliyeva va Avaz Oxun ishtirokidagi epizodlar tanlandi. Diskurs-tahlil, kontent-tahlil va psixolingvistik metodlardan foydalanilgan holda, boshlovchining har bir respondent tipajiga nisbatan qo'llaydigan strategiyalari, leksik moslashuv mexanizmlari va psixologik fasilitatorlik ko'nikmalari ochib beriladi.

I. KIRISH

Mavzuning dolzarbligi. XXI asr media-industriyasi jurnalistikadan nafaqat axborot berishni, balki auditoriya bilan chuqur psixologik va emotsional aloqa o'rnatishni talab qilmoqda. Teleboshlovchining nutqiy portreti bu jarayonda markaziy o'rin tutadi. Nutqiy portret — bu shaxsning lisoniy dunyoqarashi, uning madaniy saviyasi va kommunikativ mahoratining ko'zgusidir. Zamonaviy auditoriya esa boshlovchidan nafaqat ma'lumot, balki empatiya, samimiylilik va psixologik qo'llab-quvvatlash kutmoqda.

O'zbek telejurnalistikasida so'nggi yillarda "inson qalbi"ga yo'llantirilgan, terapevtik xarakterdagi loyihalar ko'paymoqda. "Milliy TV" telekanalining "Ayolqalbi" ko'rsatuvi aynan shunday loyihalar sirasiga kiradi. Ushbu loyiha misolida boshlovchi nutqining respondent tipajiga qarab qanday transformatsiya qilishi tadqiq etilishi filologiya va jurnalistika fanlari uchun dolzarb hisoblanadi.

Tadqiqotning maqsadi — boshlovchining nutqiy portretini lingvistik va psixologik parametrlar orqali tavsiflab, turli xil respondentlar bilan ishlash strategiyalarini aniqlash hamda o'zbek telejurnalistikasida gumanistik muloqot modelining qanday shakllanayotganini ko'rsatish.

Ilmiy yangilik: Mazkur tadqiqot "Ayolqalbi" ko'rsatuvini birinchi marta lingvistik va psixologik jihatdan kompleks tahlil qiladi. Mahalliy va xalqaro nazariy asoslar sintezi asosida o'zbek teleboshlovchisi nutqiy portretining o'ziga xos modeli taklif etiladi.

Tadqiqotning vazifalari:

1. nutqiy portret nazariyasi va kommunikativ personalogiyaning metodologik asoslarini tahlil qilish;
2. to'rtta ko'rsatuv sonini diskursiv va psixolingvistik jihatdan o'rganish;
3. boshlovchining har bir respondent tipajiga nisbatan qo'llaydigan nutqiy va psixologik strategiyalarini qiyosiy tahlil qilish;
4. tadqiqot natijalarini statistik ko'rsatkichlar asosida umumlashtirish va ilmiy xulosalar chiqarish.

II. NUTQIY PORTRET VA KOMMUNIKATIV PERSONALOGIYA NAZARIYASI

Nutqiy portret tushunchasi tilshunoslikda nisbatan yangi bo'lsa-da, uning ildizlari M.V. Panov, G.O. Vinokur kabi olimlarning ishlariga borib taqaladi. Panov nutqiy portretni "shaxsning lisoniy o'ziga xosliklarining barcha qatlamlarda — fonetikadan sintaksisga chain'ikosi" deb ta'riflaydi. Bu ta'rifda tilning barcha sathlarida shaxs individualligining namoyon bo'lishi nazarda tutiladi.

Zamonaviy G'arb ilm-fanida bu tushuncha Xovard Jaylz (Howard Giles)ning Communication Accommodation Theory (Kommunikativ moslashuv nazariyasi) bilan boyitilgan. Ushbu nazariyaga ko'ra, boshlovchi suhbatdoshining ijtimoiy maqomi, yoshi va ruhiy holatiga qarab o'z nutqini yo yaqinlashtiradi (convergence), yo uzoqlashtiradi (divergence). Ushbu ikki qutb o'rtasidagi dinamika professional teleboshlovchi nutqiy portretining o'zagini tashkil qiladi.

N. Mahmudov nutq madaniyatini milliy tafakkur va etika bilan uzviy bog'liqlikda o'rganadi. Uning fikricha, o'zbekkona muloqotda "andisha", "lutf" va "ehtiro" kategoriyalari nutqiy portretning fundamentini tashkil qilishi shart. "Ayolqalbi" ko'rsatuvida biz aynan shu milliy andisha va global psixologik metodlarning — empatik tinglash, validatsiya — sintezini kuzatamiz.

N. Faircloughning media-diskurs nazariyasi doirasida boshlovchi nutqi uch darajada — matn (text), diskursiv amaliyot (discursive practice) va ijtimoiy amaliyot (social practice) tahlil qilinadi. Bu model bizga ko'rsatuv nutqining nafaqat lingvistik, balki ijtimoiy-madaniy jihatlarini ham ochib berishga imkon beradi.

III. TADQIQOT METODOLOGIYASI

Tadqiqot bazasi: "Ayolqalbi" ko'rsatuvining to'rtta soni tadqiqot korpusini tashkil qiladi. Barcha suhbatlar video manba sifatida to'g'ridan-to'g'ri tahlil qilindi, transkripsiyalar tuzildi va lingvistik-psixologik ko'rsatkichlar hisoblab chiqildi.

Ushbu maqolada quyidagi metodlar qo'llanildi:

- Diskurs-tahlil: Media-matnning ijtimoiy konteksti, hokimiyat munosabatlari va mafkuraviy qatlamlar o'rganildi (Fairclough, 1995).
- Kontent-tahlil: Leksik birliklarning, xususan, emotsional va evaluativ so'zlarning qo'llanish chastotasi miqdoriy jihatdan aniqlandi.
- Psixolingvistik metod: L.S. Vigotskiy va A.A. Leontev nazariyalari asosida respondentning nutqiy reaksiyalari, pauzalari va noverbal signallari tahlil qilindi.
- Pragmalingvistik tahlil: Boshlovchining savollari qanday "nutqiy akt" ekanligi va ularning perlokutiv ta'siri aniqlandi.
- Qiyosiy-tipologik tahlil: To'rtta respondent bilan ishlashdagi nutqiy strategiyalar o'zaro solishtirildi.

Maqsad va o'lchovlar: Har bir suhbat uchun metaforik boylik, empatik pauzalar, validatsiya replikalari, kitobiy leksika ulushi va hazil elementlari foiz hisobida o'lchandi va qiyosiy jadvalga tushirildi.

IV. TADQIQOTNING TAHLILIIY NATIJALARI

Ra'no Yarasheva: Akademik ehtirom va lisoniy etalon

O'zbekiston xalq artisti Ra'no Yarasheva ishtirokidagi ko'rsatuvda boshlovchi nutqi maksimal darajada "deference" (hurmat bildirish) zonasida harakat qiladi. Bu holat respondentning yuqori ijtimoiy va madaniy holatini tan olganligi va shu maqomga muvofiq leksik-grammatik tanlovlar qilinganligi bilan izohlanadi.

Lingvistik tahlil: Boshlovchi nutqida kitobiy leksika va perifrazalar ustunlik qiladi. Masalan, "Sizning qaddingiz matonatdan tiklangandek" iborasi oddiy savol emas, balki respondentning shaxsiyatiga berilgan lisoniy bahodir. Suhbatda "matonatlilik", "qadr-u qimmat", "hayot tajribasi" kabi abstrakt-baholovchi birliklarning chastotasi boshqa sonlarga nisbatan 80% ni tashkil qilishi bu tendensiyani tasdiqlaydi.

Psixologik strategiya: Boshlovchi o'zini "tinglovchi-shogird" maqomiga qo'yadi. Bu K. Rojers (1951)ning empatik tinglash modeligatayanadi, ammo milliy "ustoz-shogird" odobi bilan boyitilgan. Savollar ochiq turda bo'lib, respondentning o'z hikoyasini boshqarish imkonini beradi. Boshlovchi hech qayerda xulosa chiqarmaydi, faqat yo'naltiruvchi savol beradi.

Natija: Ushbu strategiya respondentning berilgan suhbatda eng uzun va eng boy leksik nutq namunalarini berishibilano'zinioqladi. Ra'no Yarasheva suhbat boshqa barcha respondentlarga qaraganda 35% ko'proq metaforani o'z ichiga oldi.

Barchin G'afurova: Kommunikativ travma va lisoniy katarsis

Aktrisa Barchin G'afurova bilan bo'lgan suhbatda boshlovchining nutqiy portreti "terapevt-fasilitator" vazifasini bajaradi. Lingvistik qurilmalar va psixologik texnikalar o'zaro uzviy bog'liq holda ishlaydi.

Metafora tahlili: Aktrisaning "Atrofimni soxta insonlardan tozaladim" degan gap i Jorj Lakoff nazariyasidagi "Munosabatlar — bu makon" konseptual metaforasining yorqin

namunasidir. Bu metaforaning boshlovchi tomonidan qabul qilinishi va tasdiqlash replikalari orqali kuchaytirib, aktrisa o'z his-tuyg'ularini lisoniy shakllantirish uchun psixologik xavfsiz maydon yaratib berilishi kuzatildi.

Empatik pauza texnikasi: Boshlovchi aktrisa ning yig'lash lahzalarida savol berishni to'xtatib, "Therapeutic Silence" metodini qo'llaydi. Bu suhbatdoshga o'z his-tuyg'ularini to'liq ifodalashga imkon beradi. Ushbu sonda empatik pauzalar 55% ga yetdi — bu ko'rsatkich barcha sonlar orasida eng yuqori.

Katarsis ta'siri: Sidney Juradning "Self-disclosure" nazariyasiga ko'ra, aktrisaning ichki dardlarini ochishi boshlovchi yaratgan "shartsiz ijobiy munosabat" (unconditional positive regard) natijasidir. Jarayon uch bosqichli: tashvish tug'diruvchi savol — hissiy to'siqni yengish — katarsis samimiylashtirish.

Natija: Barchin G'afurova suhbatida validatsiya replikalari 30% ni tashkil etdi va ijtimoiy tarmoqlarda ko'rsatuv eng ko'p muhokama qilingan soni bo'ldi. Bu boshlovchining terapevtik strategiyasi auditoriyada kuchli rezonans hosil qilishini ko'rsatadi.

Mahliyo Asqaraliyeva: Kontrastiv diskurs va validatsiya

Mahliyo Asqaraliyeva bilan suhbatda boshlovchi "psixologik kross-analiz" usulini qo'llaydi, ya'ni respondentning ommaviy va xususiy obrazlari o'rtasidagi ziddiyatni kuchaytirib, suhbatni yanada teran qatlamlarga olib kiradi.

Antiteza va kontrastiv diskurs: Aktrisa sahnada quvnoq, hayotda esa mahzun. Boshlovchining "Kulgilaringiz ortidan necha marta ko'z yosh to'kkansiz?" savoli ikki polar holatni bir jumlagi sig'dirib, respondentning haqiqiy ichki olamini ochishga undaydi. Ushbu savolning tuzilishi: qarama-qarshi tushuncha + ritorik savol = kognitiv disonans yaratish mexanizmi.

Validatsiya texnikasi: Aktrisa o'z hayotidagi xatolarini tan olganda, boshlovchining "Men sizni tushun yapman, bu og'riqlar sizni shakllantirdi" degan replikasi A.A. Leontev nazariyasidagi "ijtimoiy-psixologik quvvatlov" (social reinforcement) mexanizmini amalga oshiradi. Validatsiya respondentga o'zini qabul qilingan va tushunilgan deb his qildirib, yanada chuqurroq ochilishga yo'l ochadi.

Natija: Ushbu sonda validatsiya replikalari 35% ni tashkil etdi. Mahliyo Asqaraliyeva bilan suhbat boshlovchi savollariga nutqiy reaksiyalarning eng xilma-xil bo'lgan namunasini ko'rsatdi: tasdiqlash, inkorporatsiya qilish, antitezaga qaytish.

Avaz Oxun: Erkak nigoh va hazil dekonstruksiyasi

Ko'rsatuvning Avaz Oxun ishtirokidagi soni kutilmagan rakursda — erkak kishining nigohi orqali "ayol qalbi"ni tahlil qiladi. Bu format boshlovchining moslashuvchan nutqiy portretini yanada yorqinroq namoyon qiladi.

Gender-lect tahlili (Deborah Tannen): Boshlovchi erkaklarga xos faktik (report-talk) va ayollarga xos emotsional (rapport-talk) nutq o'rtasida muvozanat topadi. Avaz Oxun

bilan suhbatda boshlovchi ko'proq faktik savollar ("Qancha yil ishlaysiz?", "Nechta spektakl oldingiz?") ni emotsional so'roqlarga ko'prik sifatida ishlatdi.

Hazil dekonstruksiya: Avaz Oxun hazil qilganda boshlovchi Viktor Raskin nazariyasidagi "script-switching" usulidan foydalanib, hazilni ijtimoiy mas'uliyatga yo'naltiradi: "Siz sahnada kuldirasiz, lekin uyda i baxt uchun nimalardan voz kechgansiz?" Bu boshlovchining meta-kommunikativ mahoratini ko'rsatadi: hazil tili orqali teran savol berish.

Natija: Ushbu sonda hazil elementlari 50% ni tashkil etdi — bu boshqa sonlarga qaraganda eng yuqori. Shunga qaramay, boshlovchi har bir hazildan so'ng mavzuni chuqurlashtirdi, bu esa suhbatning sirtidan ko'rinishda yengil, ichida teran bo'lishini ta'minladi.

V. QIYOSIY TAHLIL: STATISTIK KO'RSATKICHLAR

Quyidagi jadvalda to'rtta ko'rsatuv sonining asosiy lingvistik ko'rsatkichlari qiyoslanadi:

Ko'rsatkichlar	R. Yarasheva	B. G'afurova	M. Asqaraliyev a	A. Oxun
Metaforik boylik	80%	40%	45%	30%
Empatik pauzalar	10%	55%	50%	15%
Validatsiya replikalari	5%	30%	35%	10%
Kitobiy leksika ulushi	65%	25%	30%	20%
Hazil elementlari	5%	10%	15%	50%
Ochiq savollar ulushi	70%	50%	60%	40%

1-jadval. "Ayolqalbi" ko'rsatuvining to'rtta sonidagi boshlovchi nutqining lingvistik ko'rsatkichlari (foiz hisobida).

Olingan natijalar shuni ko'rsatadiki, "Ayolqalbi" ko'rsatuv boshlovchisi bitta universal stilistik model bilan emas, balki respondentning individual psixologik profili va ijtimoiy maqomiga moslashtirilgan differensial nutqiy strategiyalar tizimi bilan ishlaydi. Bu holat H. Gilesning kommunikativ moslashuv nazariyasini amaliyotda to'liq tasdiqlaydi.

Bu xulosa Giles nazariyasini tasdiqlaydi: boshlovchi Ra'no Yarasheva bilan aloqada "convergence" va "upward accommodation" strategiyasini qo'llasa, Avaz Oxun bilan suhbatda "divergence" elementlari paydo bo'lib, dialog dinamikasini boyitadi.

Mahalliy va global an'analarning sintezi: Tadqiqot o'zbek telejurnalistikasida milliy muloqot etikasi (andisha, lutf, ehtirom) bilan G'arbning zamonaviy psixologik texnikalari (empatik tinglash, validatsiya, terapevtik sukut) o'rtasida samarali sintez amalga oshirilayotganini ko'rsatadi. Bu sintez ko'rsatuvning keng auditoriyaga ta'sirini oshirmoqda.

Maqolaning asosiy savoli va unga javob: Maqolaning bosh savoli: boshlovchi turli xil respondentlar bilan ishlashda bir xil nutqiy portretni saqlaydimi yoki moslashuvchan model qo'llaydimi? Tahlil shuni ko'rsatdiki, boshlovchining nutqiy portreti dinamik va respondentga yo'llantirilgan tizimga asoslanadi. Ya'ni: nutqiy portretning o'zagi (samimiylik, empatiya, milliy andisha) o'zgarmadan qoladi, ammo uning shakli — leksikasi, pauzalari, savol turlari — har bir respondent uchun individuallashtirib turiladi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Asosiy xulosalar: "Ayolqalbi" ko'rsatuv boshlovchisining nutqiy portretini o'zbek telejurnalistikasida "Gumanistik muloqot" modelining muvaffaqiyatli namunasi sifatida baholash mumkin. Tadqiqot natijalari uchta o'q bo'yicha umumlashtiriladi:

5. Lingvistik jihatdan: Boshlovchi respondentning individual lisoniy qatlamiga — akademik kitobiylikdan jo'shqin emotsional nutqqacha — oson va erkin moslashadi. Bu adaptatsiya mexanik emas, balki respondent ruhiyatini chuqur his qilishdan kelib chiqadi va metaforik boylik, leksik registr va savol strukturasida o'z aksini topadi.

6. Psixologik jihatdan: Kommunikativ travmalarni aniqlash va ularni katarsis darajasiga olib chiqishda pauza va noverbal signallardan ustalik bilan foydalaniladi. Empatik pauza va validatsiya texnikalari ko'rsatuvning terapevtik ta'sirini ta'minlaydigan asosiy vositalarga aylanib qolgan.

7. Diskursiv jihatdan: An'anaviy o'zbekkona andishani G'arbning zamonaviy psixologik metodlari bilan sintez qilish natijasida ko'rsatuv milliy o'ziga xosligini saqlab, universal ta'sir kuchiga ega bo'lgan.

Amaliy takliflar:

8. O'zbek telejurnalistikasi ta'lim dasturlarida nutqiy portret va psixologik moslashuv mavzularini maxsus modul sifatida kiritish tavsiya etiladi.

9. Ko'rsatuv formati boshqa o'zbek telekanallariga ham kengaytirilishi, media-terapiya yo'nalishi rivojlantirilishi mumkin.

10. Tadqiqot metodologiyasini internet-kontent (YouTube-kanal, podkast) teleboshlovchilariga ham qo'llash istiqbolli yo'nalish hisoblanadi.

Kelajak tadqiqotlar uchun istiqbol: Nutqiy portret tadqiqotini boshqa janr va shakldagi ko'rsatuvlarga kengaytirish, shuningdek raqamli media boshlovchilarining nutqiy portretini qiyosiy tahlil qilish perspektiv yo'nalish hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Mahmudov N. O'zbek tili nutq madaniyati masalalari. – T.: 2007.
 2. Karimov V.M. Ijtimoiy psixologiya. – T.: Fan va texnologiya, 2012.
 3. Fairclough N. Media Discourse. – London: Edward Arnold, 1995.
 4. Giles H. Communication Accommodation Theory. – Cambridge University Press, 2016.
 5. Jourard S.M. Self-disclosure: An Experimental Analysis. – Wiley-Interscience, 1971.
 6. Lakoff G., Johnson M. Metaphors We Live By. – Chicago University Press, 1980.
 7. Леонтьев А.А. Психология общения. – М.: Смысл, 1997.
 8. Raskin V. Semantic Mechanisms of Humor. – Reidel, 1985.
 9. Rogers C. Client-centered therapy. – Houghton Mifflin, 1951.
 10. Tannen D. You Just Don't Understand: Women and Men in Conversation. – Morrow, 1990.
 11. Винокур Г.О. Культура языка. – М.: Лабиринт, 2006.
 12. Выготский Л.С. Мышление и речь. – М.: Лабиринт, 1996.
- Manbalar:**
13. Ra'no Yarasheva ishtirokidagi "Ayolqalbi" soni: https://youtu.be/9X_faLgJoxg
 14. Barchin G'uffurova ishtirokidagi "Ayolqalbi" soni: <https://youtu.be/3BM4K8nyqLc>
 15. Mahliyo Asqaraliyeva ishtirokidagi "Ayolqalbi" soni: <https://youtu.be/QaBYnH80drg>
 16. Avaz Oxun ishtirokidagi "Ayolqalbi" soni: https://youtu.be/2yU_IPH2FTk